

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِ مُحَمَّدٍ وَّ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ

صحیفه سجادیه

ده فراز آخر دعای بیستم

پایه دوازدهم

دوره دوم متوسطه

ویژه مرحله آموزشگاهی مسابقات صحیفه سجادیه

وزارت آموزش و پرورش
معاونت پرورشی و فرهنگی
اداره کل قرآن، عترت و نماز

به نام او که جان را فکرت آموخت

مرتبط با درس
سوم
دین و زندگی ۳

توحید و سبک زندگی

مقدمه

دعای بیستم صحیفه سجادیه از دعا های مأثور، یعنی دعایی که از زبان معصوم علیه السلام صادر شده است می باشد. امام سجاد علیه السلام در آن برای کسب اخلاق نیک و انجام کارهای پسندیده و همچنین دوری از رذائل اخلاقی از خدا در خواست یاری می نمایند. در خواستها در این دعا شامل اخلاقیات، در دو محور «اخلاق فردی» و «اخلاق اجتماعی» است. امام علیه السلام در این دعا به موانع رشد انسان و راه های نجات او از شر القائنات شیطان اشاره کرده است. دلیل تکرار صلوات در فرازها نزدیک تر شدن دعا به استجاب است.

دعای بیستم صحیفه سجادیه به دلیل در بر داشتن تعالیم انسان ساز جهت کسب اخلاق و انجام کارهای پسندیده، دعای «مکارم الاخلاق» نام دارد. مکارم به معنی کرامت ها، شرافت ها و بزرگواری هاست. و اخلاق، به معنی خصلت های روحی و باطنی و رسوخ آن در جان و روح آدمی است، که زمینه سهولت رفتارها و آسانی کارهای متناسب با آن اوصاف را برای آدمی فراهم می آورد.

دعای مکارم الاخلاق، شامل سی فراز مهم اخلاقی است که از جمله آنها نشانه های کمال ایمان، آثار نیت در اعمال، خالص شدن در راه خدا، استفاده بهینه از سرمایه عمر و... است.

در صفحات بعدی به شرح و توضیح بخش هایی از ده فراز سوم دعای مکارم الاخلاق خواهیم پرداخت.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَارْزُقْنِي صِحَّةً فِي عِبَادَةٍ، وَفَرَاغًا فِي زَهَادَةٍ، وَعِلْمًا فِي اسْتِعْمَالٍ، وَرَعًا فِي إِجْمَالٍ (۲۷) خدایا! بر محمد و آلش درود فرست و صحت و سلامتی که در عبادت هزینه شود،

آسایش و فراغتی که در فضای زهد به کارم آید و دانش و معرفتی که در عمل به کار گرفته شود و پارسایی و تقوایی که از افراط و تفریط دور باشد، روزی من کن.

وَ ارْزُقْنِي صِحَّةً فِي عِبَادَةٍ خدایا! تندرستی همراه با عبادت و آسودگی همراه با زهد و علم باعمل

و پارسایی همراه با اعتدال (میانه روی) روزیم فرما.

صحت در بدن حالتی طبیعی است که با وجود آن افعال بدن مسیر طبیعی خود را طی می کنند.

عبودیت، اظهار تذلل است و عبادت به معنای تذلل نهایی، شایسته کسی است که واجد کمال نهایی است و او کسی جز خدا نیست.

تندرستی و جوانی، دوعطیه گرانقدر حضرت حق است. بشر تا وقتی جوان و سالم است و از این دو

نعمت برخوردار است، بهای آن گوهرهای نفیس را نمی داند و موقعی به ارزش و اهمیتشان واقف می گردد که دچار فقدان شود.

امام علی علیه السلام فرمودند: «دو چیز است که فضل و برتری آنها را احدی نمی داند مگر کسی که

آن دو را دارا بوده و اکنون از دست داده، یکی جوانی و دیگری عافیت است.»

امام سجاد علیه السلام می فرماید: «خدایا! به من صحت و سلامتی را روزی فرما که در راه بندگی و

عبادتت به کار برم.» ممکن است کسی سوال کند آیا می شود: تمام اوقات سلامتی یک انسان در عبادت

صرف شود. در جواب باید گفت: نباید عبادت را منحصر به نماز و روزه های واجب و مستحب و دیگر

فرائض عبادی که تحققشان منوط به قصد قربت است بدانیم بلکه عبادت در شرع مقدس اسلام معنای وسیعی

دارد. انسان مسلمان می تواند تمام نیازهای طبیعی و دیگر کارهایش را که به منظور جلب رضای خدا انجام

دهد و جنبه عبادی به آنها ببخشد.

پیامبر (ص) در عبارت کوتاهی به جناب ابوذر دستور فرموده که ای اباذر به گونه ای باش که در هر

کاری با نیت (قرب الهی) قدم برداری حتی در خوابیدن و غذا خوردن.

وَ فَرَاغًا فِي زَهَادَةٍ فراغ نقطه مقابل شغل است و فراغ از کار به معنی خلاص شدن از آن عمل است.

زهاده در کلام امام سجاد علیه السلام به معنای زهد است و زهد در لغت اظهار بی میلی نسبت به چیزی است

که بر اثر نداشتن رغبت درونی به آن پدید می آید.

چه بسیار از امور مادی و دنیوی است که از پی آن ها رفتن مباح است ولی انسان زاهد نمی خواهد وقت گرانقدرش در ساعت فراغت حتی برای کارهای مباح صرف شود در اوقات فراغت پیاده روی، کوهنوردی، تماشای گل ها و زیبایی های طبیعت، مجالست با افراد پاک و با ارزش مطالعه کتب مفید، تیراندازی، شنا، اسب سواری و دیگر کارهایی از این قبیل که باعث سلامت جسم و کمال روح انسان است با زهد منافات ندارد. آنچه مذموم و ناپسند است زیادی فراغت و لذت گرایی و بی اعتنایی به مسئولیت در پیشگاه الهی است که سجایای انسانی را در وجود فرد از بین می برد و زمینه را برای سقوط و انحطاط بشر فراهم می کند.

وَ عِلْمًا فِي اسْتِعْمَالٍ

بارالها به من علمی عطا کن که در عمل بکار بندم

اولیای دین و عمل به علم

یکی از علل پیشرفت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در تبلیغ رسالت الهی آن بود که هر چه را می گفت و به مردم دستور می داد خود به آن عمل می نمود و همین امر نفوذ و تاثیر کلام آن حضرت را پیوسته در قلوب مردم افزایش می داد. ائمه معصومین علیهم السلام نیز همانند جد بزرگوار خویش رسول معظم اسلام بودند و آنچه را که می دانستند خود به کار می بردند و به مردم هم یاد می دادند و توصیه به عمل می نمودند. علم و دانش بشری زمانی برای جامعه و مردم سودمند و مفید است که با عمل و اجرا همراه گردد. یعنی عالم به علم و دانسته خود عمل کرده و آن را با اشتیاق به دیگران بیاموزد. باید دانست که و علوم مربوط به عقاید و اخلاق و احکام که به آدمی رنگ مسلمان می دهد یاد گرفتنش بر تمام مددان و زنان مسلمان واجب است و تمام زنان و مردان مسلمان باید آن ها را فرا بگیرند مانند احکام نماز وضو و غسل، اذکار واجب و ... رسول اکرم (ص) در این باره فرموده: «طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَ مُسْلِمَةٍ» حضرت فرمود که طلب علم واجب است، بلکه فرمود: (طلب علم «فَرِيضَةٌ» است؛ این «تای فریضه، تای مبالغه است، یعنی یاد گرفتن و علم آموزی بسیار بسیار واجب است). لازم به ذکر است که علوم مربوط به سایر رشته از قبیل فیزیک، شیمی، علم طب دانش هایی ارزشمند و مورد نیاز بشر است که از نظر اسلام مورد تکریم و احترام است.

امام علی علیه السلام می فرماید: «الْعِلْمُ مَقْرُونٌ بِالْعَمَلِ، فَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا؛ وَ الْعِلْمُ يَهْتَفُ بِالْعَمَلِ، فَإِنْ أَجَابَهُ، وَإِلَّا ارْتَحَلَ عَنْهُ» (نهج البلاغه، حکمت ۳۶۶).

باید که علم با عمل همراه باشد. پس، هر که آموزد، باید که به کار بندد. علم، عمل را فرا می خواند، اگر پاسخ داد، می ماند و گرنه، از آنجا رخت بر می بندد. عمل نمودن بر طبق علم از جمله مسائل مهم دینی و مورد توجه اولیاء گرامی اسلام است.

پیامبر صلی الله علیه و آله: «إِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَا يَنْتَفِعُ بِعِلْمِهِ»
بدترین مردم نزد خداوند در روز قیامت عالمی است که از علم خود بهره نگیرد (امالی، الطوسی، ص

۵۲۷).

حکایت علم و عمل سعدی یکی از حکایات زیبا در خصوص دانش و عمل است.
حکایت علم و عمل دو کس رنج بیهوده بردند و سعی بی فایده کردند: یکی آن که اندوخت و نخورد، و دیگر آن که آموخت و نکرد.

علم، چندان که بیشتر خوانی

چون عمل در تو نیست، نادانی

نه محقق بود، نه دانشمند

چارپایی، بر او کتابی چند

آن تهی مغز را چه علم و چه خبر

که بر او هیزم است یا دفتر؟

مفهوم و معنی حکایت علم و عمل دو گروه از انسانها هستند که بی فایده سعی و تلاش می کنند. یک گروه آنهایی که مدام در حال جمع کردن مال و ثروت هستند ولی از آن استفاده ای نمی کنند و لذتی نمی برند و گروه دیگر کسانی هستند که علم و دانش را فرامی گیرند، اما به آن عمل نمی کنند.

هر چه قدر علم بیشتری را یاد بگیری ولی به آن عمل نکنی، نادان هستی. اگر بر پشت هر چهارپایی باری از کتاب هم باشد، آن حیوان نه پژوهشگر و نه دانشمند می شود. چرا که آن حیوان چهارپا آگاهی و خبری ندارد که آنچه که بر پشت اوست هیزم است یا دفتر و کتاب.

همانگونه که از این حکایت بر می آید، به نظر سعدی دانشمند واقعی کسی است که به آموخته های خود عمل کند؛ چرا که هیچ حیوانی با حمل کتاب، دانشمند نمی شود.

و وَرَعَا فِي إِجْمَالٍ

و پارسایی و تقوایی که از افراط و تفریط دور باشد، روزی من کن
ورع یا پرهیز کاری و پارسایی حالتی در وجود انسان است که به نگهداری کامل نفس و ترس از لغزش منجر می شود.

(و ورعا فی اجمال، میانه روی در شبهات و طلب رزق)

بار الها! مرا از ورع و کف نفسی معتدل و دور از زیاده روی و افراط بر خوردار فرما
کلمه اجمال در عبارت امام (ع) همان است که در مورد طلب روزی به کار برده شده است
در حدیث آمده که برای طلب روزی میانه رو و معتدل باشید، یعنی سعی شما در کسب معاش به افراط و زیاده روی نگراید. بهترین و مطمئن ترین راه برای شناخت ورع کامل و احتیاط صحیح استفاده از دلیل عقلی است.

اللَّهُمَّ اخْتِمْ بَعْفُوكَ أَجَلِي وَ حَقِّقْ فِي رَجَاءِ رَحْمَتِكَ أَمَلِي وَ سَهِّلْ إِلَيَّ بُلُوغَ رِضَاكَ سُبُلِي وَ حَسِّنْ فِي جَمِيعِ أَحْوَالِي عَمَلِي. خدایا! مدت عمرم را به عفو و بخشش پایان ده و آرزویم را در امید به رحمت تحقق ده و راه‌هایم را برای رسیدن به خشنودیت هموار ساز و در تمام احوال، کردارم را نیکو گردان. درخواست عاقبت به خیری و حسن عاقبت از خدای متعال در دعای مکارم الاخلاق «اللَّهُمَّ اخْتِمْ بَعْفُوكَ أَجَلِي» خدا یا مهلت من را، اجل من را در دنیا که دارم با عفو خود ختم کن.

عاقبت به خیری و حسن عاقبت

یکی از دعا‌های بسیار مهم که از خدای می خواهیم عاقبت به خیری است این دنیا بالاخره تمام می شود اما آنچه که مهم است عاقبت به خیری است، حسن عاقبت است.

طرق عاقبت به خیری در قرآن کریم

قرآن کریم می فرماید: ...وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ، ... حسن عاقبت خاص پرهیزکاران است.

این دار آخرت و حسن عاقبت برای کسانی است که این‌ها دنبال برتری جویی نبودند البته این یک جنبه جهانی دارد یک عده هستند که می خواهند روی زمین تسلط پیدا کنند و فساد کنند و دنیا برای آن‌ها باشد.

برتری جویی ضد عاقبت به خیری

برتری جویی و رقابت کردن و چشم و هم چشمی در امور دنیوی ضد عاقبت به خیری است. اندیشه این که من می‌خواهم ماشینم از همه زیبا تر باشد یا خانه من از همه بزرگتر و زیباتر باشد خطر ناک است و باید از خدا بخواهد تا بتواند با این اندیشه مبارزه کند. نتیجه آنکه حسن عاقبت برای افراد با ایمانی که به روز جزاء و ثواب و عقاب الهی یقین دارند، بسیار مهم است و از خداوند تعالی درخواست حسن عاقبت می‌کنند.

و حَقَّقْ فِي رَجَاءِ رَحْمَتِكَ أَمَلِي خدایا: و آرزویم را در امید به رحمت تحقق ده، امید به معنای حاصل شدن یک امر دوست داشتنی است که در آینده نزدیک اتفاق می‌افتد. امید با آرزو را رجاء می‌گویند. حال این برآورده شدن آرزو در امید به رحمت خدای متعال محقق می‌شود.

در احادیث مختلف داریم که امیدهای شما به رحمت خدا باید معقول باشد اگر هیچ کاری برای قبولی دانشگاه انجام ندهیم و فقط امیدوار باشیم، معقول و منطقی نیست.

قال الامام الصادق (عليه السلام): أُرْجُ اللهَ رَجَاءً لَا يُجْرِيكَ عَلَىٰ مَعَاصِيهِ وَ خَفِ اللهُ خَوْفًا لَا يُؤَيِّسُكَ مِنْ رَحْمَتِهِ. «بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۳۸۴»

امام صادق (عليه السلام) فرمود: آن گونه به خداوند امید داشته باش که امیدواریت به تو جرأت بر معصیت و نافرمانی او را ندهد و آن قدر از خدا بترس که ترس تو، تو را از رحمت او نا امید نگرداند.

درخواست آسان شدن راه برای رسیدن به رضای خدا

«وَسَهِّلْ لِي إِلَىٰ بُلُوغِ رِضَاكَ سُبُلِي» و راه‌هایم را برای رسیدن به خشنودیات هموار ساز

یکی از راه‌های آسان شدن راه برای رسیدن به رضای خدا توفیق است. انسان مومن معتقد است که همه چیز دست خداست اگر خدا توفیق بدهد من این راه‌ها را به لطف خودش بروم. خدایا راه را برای من آسان بگردان یعنی مثلا من مریض نشوم، اتفاق ناگواری پیش نیاید تا بتوانم آزمون کنکورم را به خوبی بدهم. همیشه در انجام کارها از کلمه ان شاء الله (اگر خدا بخواهد) استفاده کنیم تا از قدرت بی‌انتهای خداوند متعال در کارهایمان بهره‌مند شویم و خود او نگهدار ما باشد. یعنی باید در کارها همیشه توکل به پروردگار باشد تا بتوان به آرزوهایی که داریم برسیم و موانع کار برطرف شود. راوی حدیث می‌گوید: به امام صادق علیه السلام عرض کردم: باچه چیز ایمان واقعی مومن شناخته می‌شود؟ در پاسخ فرمود: با تسلیم در مقابل باری تعالی و رضا از آنچه بر او از سرور و خشم وارد می‌شود.

مسئله رضا به رضای الهی مانند بسیاری از ارزش‌ها، دارای درجات است. روشن است که هر چه قوی‌تر و درجه‌عالی‌تر باشد، ارزش آن به همان مناسبت بیشتر است. از این‌رو امام علیه السلام به ما می‌آموزد که از خدا بخواهیم تا درجه‌عالی‌تر از مقام رضا به خشنودی الهی را به ما عطا کند و بر همین اساس، ما را سپاس‌گزارترین انسان‌ها در برابر نعمت‌هایش، استوارترین آن‌ها در انجام برنامه‌های دینی و خویش‌دارترین آن‌ها در برابر گناهان و نهی‌های الهی قرار

خمیرمایه همه این صفات برجسته، همان راضی بودن به رضای الهی است. چرا که این صفت، انسان را شاکرتر، استوارتر و خویشتن‌دارتر می‌نماید، زیرا که او تسلیم است و هیچ‌گونه اعتراضی ندارد. آنان که ناشکری می‌کنند و یا شکر آن‌ها ضعیف است و یا در مسیر راه، دغدغه و تزلزل دارند و یا دچار لغزش و بی‌اعتنایی و بی‌تفاوتی نسبت به ارزش‌ها می‌شوند، قطعاً یکی از عوامل اصلی چنین حالتی، ناخشنودی از خدا است؛ بنابراین برای تحصیل ارزش‌ها، چه بهتر که نخست به سراغ رضا به خشنودی خدا برویم.

یکی درد و یکی درمان پسندد
یکی وصل و یکی هجران پسندد
من از درمان و درد و وصل و هجران
پسندم آنچه را جانان پسندد

اگر به قضای الهی راضی نشود و با نیروی ایمان به ضمیر آشفته خود تسکین نبخشد، قادر نیست مکروهات و ناملایماتی را که به آنها مبتلاست بر طرف نماید، ولی ممکن است با جزع و بی‌صبری به عوارض روحی و بیماری عصبی نیز مبتلا شود، مصیبت تازه‌ای را بر مصائب دنیای خویش بیفزاید و در آخرت از پاداش و صبر و رضا محروم گردد.

نیکو گرداندن اعمال در تمامی حالات زندگی انسان

« وَ حَسَّنْ فِي جَمِيعِ اَحْوَالِي عَمَلِي » خدایا در تمامی حالات اعمال من را نیکو بگردان یعنی توفیق بده همیشه اعمال من نیکو باشد و این نعمت بزرگی است که عبادات من و رفتارم همیشه نیکو باشد. در این قسمت از دعای امام سجاد دو کلمه آمده است یکی عمل و آن دیگری نیکو بودن عمل است. اسلام دارای سه شاخه اصلی و اساسی است. عقاید و اخلاق و احکام، قسمت اعظم اخلاق و احکام در اعمال مردم دیده می‌شود.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله: **الإيمانُ معرفةٌ بالقلبِ و قولٌ باللسانِ و عملٌ بالأركانِ**
ایمان، شناخت با دل و گفتن با زبان و عمل با ارکان است (کنز العمال: ۲)

در تعریف ایمان، عمل به جوارح و اعضاء را در کنار تصدیق به قلب و اقرار به زبان آورده اند.

عبادت نیاز به دو چیز دارد؛ «حُسن فعلی» و «حُسن فاعلی» که هر دو از ارکان عبادت محسوب می شوند. منظور از حُسن فعلی این است که عبادت ذاتاً مطلوب و محبوب معبود باشد؛ مثل سجده که حُسن فعلی دارد و ذاتاً مطلوب است و مراد از حُسن فاعلی این است که انجام دهنده عبادت هم نیت خوبی داشته باشد و عبادتش برای قرب به پروردگار باشد؛ نه برای هوی و هوس و ریاکاری و مانند آن.

اگر هر دو رکن، یا یکی از آن ها نباشد، آن عبادت ارزشی نخواهد داشت. مثل این که برخی از عوام می گویند: به خاطر رضای خدا چند ناسزا به فلان انسان بد دادم! این یک خیال واهی است؛ چون حُسن فعلی ندارد، حتی اگر بپذیریم که قصد قربت داشته باشد، یعنی ناسزا گفتن در اصل کار ناپسندی است. همان گونه که اگر شخصی به قصد رژیم لاغری روزه بگیرد، کار او عبادت محسوب نمی شود؛ هر چند روزه حُسن فعلی دارد؛ ولی در این جا حُسن فاعلی ندارد. حسن عمل در زندگی آنقدر مهم است که امام برای رسیدن به آن از خداوند استمداد می طلبد.

در قرآن کریم خداوند در وصف انسان های متقی می فرماید: «وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ». و آنان که اگر کار ناشایسته کنند و یا ظلمی به نفس خویش نمایند خدا را به یاد آرند و از گناه خود (به درگاه خدا) توبه کنند- و کیست جز خدا که گناه خلق را بپارزد؟- و آن ها که اصرار در کار زشت نکنند چون به زشتی معصیت آگاهند (آل عمران ۱۳۵).

حسن عمل

درخواست توجه به ذکر خدا در اوقات غفلت

امام سجاد علیه السلام همیشه به ما یاد داده است که اول پیغمبر و آل او را ذکر کنیم بعد حاجت را بخواهیم «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ، وَنَبِّهْنِي لِذِكْرِكَ فِي أَوْقَاتِ الْغَفْلَةِ، وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ فِي أَيَّامِ الْمُهَلَّةِ، وَانْهَجْ لِي إِلَىٰ مَحَبَّتِكَ سَبِيلًا سَهْلَةً، أَكْمِلْ لِي بِهَا خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» (۲۹).

خدایا! بر محمد و آلش درود فرست و مرا در اوقات بی خبری برای یادت بیداری ده و در روزگار مهلت برای فرمان برداریات به کار گیر و برایم راه آسانی به سوی محبتت باز و هموار کن و به سبب آن، خیر دنیا و آخرت را برایم کامل ساز.

نَبِّهْنِي لِذِكْرِكَ فِي أَوْقَاتِ الْغَفْلَةِ

خدایا در اوقات غفلت من را متوجه ذکر خود کن. زود بیاد بیاورم که دارم غفلت می کنم.

ما انسان ها معصوم نیستیم و ممکن است در مواقعی از یاد خدا غافل شویم. یا ممکن است ناخودآگاه غافل شویم و غیبت کنیم و یا پرخاشگری کنیم وقتی در غفلت فرو می رویم. باید زود متوجه شویم که در غفلت هستیم و برگردیم تا طمع شیطان نسبت به سقوط ما از بین برود.

امام سجاد علیه السلام در فراز این دعا، سه درخواست بزرگ از خداوند دارند که وسیله همه کمالات و دستیابی به سعادت است؛ در یکی از این بندها می‌فرماید: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَنَبِّهْنِي لِذِكْرِكَ فِي أَوْقَاتِ الْغَفْلَةِ»؛ یعنی خدایا درود بفرست بر محمد و آل او و مرا در اوقات غفلت با ذکر و محضریت خود هشیار کن. این جمله امام از آن رو است که دنیا دار غفلت است و گاهی مظاهر و جلوه‌های آن، انسان را از خداوند و ارزش‌های الهی غافل می‌کند. در دنیا غفلت از خدا و آخرت که سرنوشت ما به آنجا ختم می‌شود، فراوان اتفاق می‌افتد.

امام علیه السلام ریشه تمام ظلم‌ها و فسادها و گناهان را در غفلت از یاد خدا دانست. در روایت داریم آخرین لحظاتی که اباعبدالله علیه السلام به خیمه آمدند تا با امام سجاد علیه السلام وداع کنند، امام سجاد علیه السلام به پدر بزرگوارشان عرض کرد کار شما با این قوم به کجا کشید؟ آقا اباعبدالله علیه السلام فرمود «اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ»؛ شیطان بر آنان مسلط شده و یاد خدا را از خاطر آنها برده (اشاره به آیه ۱۹ سوره مجادله)؛ یعنی غفلت از خدا و نسیان ذکر خدا، ریشه تمام گناهان و معصیت‌ها است که بزرگ‌ترین معصیت خدا، صف‌بندی جلوی امام معصوم یا همان مصداق اتم ذکرالله است؛ پس اگر انسان خداوند را فراموش کرد و غفلت بر او مستولی شد و به دنیاپرستی گروید، انجام هر ظلم و جنایتی بر او محتمل است که بدترین ظلم‌ها، تعدی به امام و ولی خدا است. خداوند دوست دارد او را یاد کنیم و کار شیطان، غفلت از یاد خداست؛ اصلاً نمازی که ستون دین است و ترک آن سبب می‌شود انسان در مرز کفر قرار گیرد، برای یاد خدا و محضریت اوست همچنان که به موسی علیه السلام می‌فرماید «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي» یعنی نماز را برای ذکر من اقامه کن. این یک ثمره بزرگ دارد به این صورت که انسان با یاد خدا، خود را در معرض لطف و رحمت و عنایت او قرار می‌دهد از این رو خود او در قرآن فرمود «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ»؛ یعنی مرا یاد کنید تا شمار را یاد کنم. وقتی خداوند انسان را یاد می‌کند، یعنی او را مورد عنایات خاص خود قرار می‌دهد.

وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ فِي أَيَّامِ الْمُهَلَّةِ خدایا من را با طاعت خود به کار بگیر در ایام مهلت. منظور از ایام مهلت، عمر ماست. من نمی‌دانم چه موقع می‌میرم، اما آنقدر که به ما مهلت دادند تا در راه رضای خدا استفاده کنیم و نهایت استفاده را از این مهلت عمر داشته باشیم. مهلت از نظر لغوی به دو معنا آمده است مدارا نمودن و در معنای دوم به معنی مهلت دادن با اومدارا نمودن و تعجیل نکردن است. رفق و مدارا همانند حلم و عفو از صفات خداست و انسان‌ها نیز اگر خود را به آن صفات متصف نمایند به نسبت از نعمت کمال برخوردار می‌گردند.

رسول الله صلی الله علیه و آله :

مُدَارَاةُ النَّاسِ نِصْفُ الْإِيمَانِ وَ الرَّفْقُ بِهِمْ نِصْفُ الْعَيْشِ . الكافی ۵/۱۱/۲.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : مدارا کردن با مردم نصف ایمان است و نرمی و مهربانی کردن با آنان نصف زندگی است.

پس در اینجا امام سجاد علیه السلام از پیشگاه خداوند درخواست می کند که موجباتی را فراهم آورد تا اوقات مهلتش در طاعت الهی صرف شود. چه زیباست که ما نیز این درخواست را از خداوند داشته باشیم.

درخواست راهی به سوی محبت خدا

«وَأَنْهَجْ لِي إِلَىٰ مَحَبَّتِكَ سَبِيلًا سَهْلَةً» خدایا برای من یک راه واضحی باز کن که به محبت تو برسم.

خدایا به سوی خودت راهی را برایم باز کن که یک کاری انجام بدهم که تو من را دوست داشته باشی. محبت دو معنا دارد، یعنی من یک کاری انجام بدهم که او من را دوست داشته باشد یا یک کار انجام بدهم که من او را دوست داشته باشم تا محبت او در قلب من جای بگیرد و دو معنی را در این جهت می توان در نظر گرفت یعنی خدایا یک راه آسانی که محبت تو در قلب من بیاید یا تو من را دوست داشته باشی. در قرآن کریم (حب) و مشتقاتش ۸۲ با آمده است و در لغت به معنای لزوم و ثبات و نیز دوستی و کشش نفس به سوی چیزی خواستنی می باشد. خداوند حب و دوستی خود به بنده را در امری همچون اعطای توفیق طاعت و عبادت، هدایت به دین برداشتن حجاب از قلب، بخشایش و پاداش جلوه گر می سازد. براساس آیات قرآن توبه کنندگان پرهیز کاران توکل کنندگان و پیروی کنندگان از پیامبر (ص) برخی بهره مندان از حب الهی معرفی شده اند.

درخواست عافیت و شکر آن به سوی خدای متعال

امام سجاد (علیه السلام) به یک شخصی رسید دید نشسته می گوید: خدایا من از تو بلا می خواهم و صبر بر بلا می خواهم حضرت فرمود: این چه دعایی است که از خدا می خواهی؟ اینطور نگو بگو: خدایا به من عافیت و شکر بر عافیت و توفیق شکر عطا کن. یک وقت شما دوست دارید به کسی که نیازمند کمک مادی است کمک کنید و می گوید کاش داشتم می دادم در اینجا شما رحمت دارید ولی قدرت ندارید. یک وقت هم شخص قدرت مادی دارد ولی می گوید به من چه؟ رحمت ندارد، ولی خداوند قادر متعال است هم قدرت و هم رحمت دارد و نسبت به بندگان مهربان و رئوف است.

کامل کردن خیر و برکت دنیا و آخرت با محبت خدای متعال

«أَكْمِلْ لِي بِهَا خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» با این محبت برای من خیر دنیا و آخرت را کامل کن.

اگر این محبت در دل کسی باشد و خدا دوست باشد، یا یک کاری کند که خدا او را دوست داشته باشد کاملاً خیر دنیا و آخرت را بدست می آورد.

با دقت در فرازهای دعا مکارم الاخلاق در می یابیم که امام سجاد علیه السلام در مقابل رفتار های ناپسند، رفتارهایی از خداوند در خواست می کند. شما عزیزان نیز می توانید در فرازهای این دعا موارد بیشتری را مورد بررسی قرار دهید.

رفتار ناپسند	رفتار مورد درخواست امام سجاد علیه السلام
بد گمانی	جلب اعتماد و وثوق
قطع رابطه و پیوند	صله رحم کردن
اهانت	خوش رفتاری
نا فرمانی	نیکی کردن و احسان
دشمنی	ولایت و دوستی

جوان خائف

شیخ مفید از ابن ابی عمیر از حضرت صادق علیه السلام روایت می کند: سلمان در کوفه گذرش به بازار آهنگرها افتاد. جوانی را دید روی زمین افتاده و مردم گرد او حلقه زده اند. به سلمان گفتند: این بنده خدا غش کرده، چیزی در گوشش بخوان شاید به هوش آید. سلمان بالای سر جوان قرار گرفت، تا جوان به هوش آمد؛ گفت: ای سلمان! اگر درباره من چیزی گفتند صحیح نیست؛ من هنگامی که گذرم به این بازار افتاد و پتک زدن آهنگرها را دیدم از این آیه یاد کردم:

(حج ۲۱) «برای بدکاران گرزهایی از آهن است» «وَلَهُمْ مَقَامٌ مِّنْ حَدِيدٍ»

از ترس عذاب و عقاب حق عقم پرید. سلمان گفت: تو را این ارزش هست که برادر من در راه خدا باشی و به خاطر حلاوت محبتی که از او در قلب سلمان جلوه کرد رفیق و یار یکدیگر شدند، تا جوان بیمار شد؛ سلمان بالای سرش نشست در حالی که جوان در حال جان دادن بود، سلمان گفت: ای ملک الموت! با برادرم مدارا کن. پاسخ شنید: من نسبت به هر مؤمنی اهل مدارا یم.

- ۱- به نظر شما دیدگاه امام سجاد علیه السلام در مورد رابطه تندرستی و عبادت چگونه است؟
- ۲- چرا باید علم همراه با عمل باشد؟
- ۳- انسان با اتخاذ چه راه هایی می تواند به حسن عاقبت برسد؟
- ۴- نقش و یاد خدا و ذکر او در از بین بردن غفلت چگونه است؟

- با بررسی در تعقیبات نماز های یومیه و مقایسه آن با دعای مکارم الاخلاق نکات اشتراک آن را بررسی نمایید.
- در سوره فرقان آیات ۶۳ تا ۷۴ خداوند سیزده ویژگی برای عباد الرحمن بیان فرموده است در این آیات دقت کنید و این ویژگی ها را در دعای مکارم الاخلاق نیز جستجو نمائید.

نام کتاب	نویسنده	انتشارات	مخاطب
حدیث خوبان (شرحی بر دعای مکارم الاخلاق)	امیر شیر زاد	کتاب طه	عموم
تمنای کمال	محمد جواد حاجی علی اکبری	نشر معارف	عموم

بیشتر بخوانیم

متن فراز ۲۱ تا ۳۰ دعای صحیفه سجادیه امام سجاد علیه السلام
برای مطالعه و آشنایی با برخی واژگان

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ	خدایا! بر محمد و آلش درود فرست
وَادْرَأْ عَنِّي بَلْطَفِكَ	شروع را به لطف خود از من برطرف کن
وَاعْذِنِي بِنِعْمَتِكَ	به نعمت مرا پرورش ده
وَاصْلِحْ لِي بَكْرَمِكَ	و به بزرگواری مرا اصلاح کن
وَداوِنِي بِصُنْعِكَ	و به احسانت مرا مداوا فرما
وَاطْلِنِي فِي ذِرَاكَ	و در سایه پناهت جای ده
وَاجْلِنِي رِضَاكَ	و خلعت خشنودی را بر من ببوشان
وَ وُقِّفْنِي إِذَا اشْتَكَلْتُ عَلَى الْأُمُورِ لِأَهْدَايَا	و زمانی که امور بر من مبهم و مشکل شود به هدایت آمیزترینش
وَ إِذَا تَشَابَهَتِ الْأَعْمَالُ لِأَزْكَاهَا	و هنگامی که اعمال برابر باشند، به پاکیزه‌ترینش
وَ إِذَا تَنَاقَضَتِ الْمِلَلُ لِأَرْضَاهَا	و چون آیین‌ها دچار اختلاف شوند، به پسندیده‌ترینش ، موقم دار
وَ تَوَجَّعْنِي بِالْكَفَايَةِ .	تارک وجودم را به تاج توانایی و لیاقت بیارای
وَ سَمِّنِي حُسْنَ الْوَلَايَةِ	و به حسن سرپرستی ، بلند مرتبه‌ام گردان
وَ هَبْ لِي صِدْقَ الْهَدَايَةِ	و مرا هدایت راستین ببخش
وَ لَا تَفْتِنِّي بِالسَّعَةِ	به گشایش در امور زندگی آزمایشم مکن
وَ امْنِحْنِي حُسْنَ الدَّعَةِ	و آرامش نیکو به من عطا فرما
وَ لَا تَجْعَلْ عَيْشِي كَدًّا كَدًّا	و زندگی‌ام را دشوار و سخت قرار مده
وَ لَا تَرُدْ دُعَائِي عَلَيَّ رَدًّا	و دعایم را به من برگردان
فَإِنِّي لَا أَجْعَلُ لَكَ ضِدًّا	همانا من برای تو ضدی در اعتقادم قرار نمی‌دهم
وَ لَا أَدْعُو مَعَكَ نِدًّا	و با تو همانند و شبیهی نمی‌خوانم.
وَ امْنِعْنِي مِنَ السَّرْفِ	و مرا از اسرافکاری بازدار
وَ حَصِّنْ رِزْقِي مِنَ التَّلَفِ	و روزیم را از تلف شدن نگاه دار
وَ قَرِّ مَلَكْتِي بِالْبُرْكََةِ فِيهِ	و دارایم را با برکت دادن فراوان ساز
وَ اصْبُبْ بِي سَبِيلَ الْهَدَايَةِ لِلْبِرِّ	و مرا در آنچه از آن دارایی اتفاق می‌کنم به راه صواب در نیکوکاری ببر
وَ اكْفِنِي مَوْتَةَ الْاِكْتِسَابِ	و زحمت به دست آوردن روزی را از من بردار

بیشتر بخوانیم

متن فراز ۲۱ تا ۳۰ دعای صحیفه سجادیه امام سجاد علیه السلام
برای مطالعه و آشنایی با برخی واژگان

و مرا بی حساب (یا از جایی که گمان نمی‌برم) روزی ده	وَ ارْزُقْنِي مِنْ غَيْرِ احْتِسَابٍ
، تا به جای عبادت تو سرگرم طلب روزی نشوم	فَلَا اسْتَعْلِلَ عَنْ عِبَادَتِكَ بِالطَّلَبِ
و زیر بار پیامدهای بد کسب نروم	وَلَا اَحْتَمِلُ اِضْرَ تَبَعَاتِ الْمَكْسَبِ
خدایا، پس به قدرت خود مرا به آنچه می‌جویم برسان،	اللَّهُمَّ فَأُطِيبْنِي بِقُدْرَتِكَ مَا أُطْلَبُ.
و به عزت خود از آنچه بیم دارم امان بخش	وَ اجْرِنِي بِعِزَّتِكَ مِمَّا أَرْهَبُ
و آبرویم را با توانگری حفظ کن .	وَ صُنْ وَ جْهِي بِالْيَسَارِ .
و شکوهم را با تنگدستی فرو مریز، تا از کسانی که روزی خوار تواند روزی بخوام	وَ لَا تَبْتَدِلْ جَاهِي بِالْاِقْتَارِ فَاسْتَرْزُقْ اَهْلَ رِزْقِكَ
و از آفریدگان بدت عطا جویم،	وَ اسْتَعْطِي شِرَارَ خَلْقِكَ
در نتیجه به ستایش کسی که به من عطا کرده گرفتار شوم	فَاقْتِنِنِ بِحَمْدِ مَنْ اَعْطَانِي
و به نکوهش کسی که از من دریغ داشته دچار گردم،	وَ ابْتَلِي بِذَمِّ مَنْ مَنَعَنِي
حال آن که تو- نه آنان- صاحب اختیار منع و عطایی	وَ اَنْتَ مِنْ دُونِهِمْ وَاِلَى الْاَعْطَاءِ وَ الْمَنَعِ
و مرا تندرستی در عبادت	وَ ارْزُقْنِي صِحَّةً فِي عِبَادَةِ
و فراغت در پارسایی	وَ فَرَاغًا فِي زَهَادَةِ
و علمم با عمل	وَ عِلْمًا فِي اسْتِعْمَالِ
و پرهیزکاری همراه با میانه‌روی روزی کن	وَ وِرْعًا فِي اِحْتِمَالِ
خدایا، عمرم را به عفو خود پایان ده	اللَّهُمَّ اخْتِمِ بَعْفُوكَ اَجَلِي .
و آرزویی را که در امید به رحمتت دارم تحقق بخش	وَ حَقِّقْ فِي رَجَاءِ رَحْمَتِكَ اَمَلِي
و راه‌هایم را برای رسیدن به خشنودیت هموار ساز	وَ سَهِّلْ اِلَى بُلُوغِ رِضَاكَ سُبُلِي
و علمم را در همه احوالم نیکو گردان	وَ حَسِّنْ فِي جَمِيعِ اَحْوَالِي عَمَلِي
و مرا در اوقات غفلت برای یاد کردنت بیدار ساز	وَ تَبَهِّئْنِي لِذِكْرِكَ فِي اَوْقَاتِ الْغَفْلَةِ
و در ایام مهلت عمرم به طاعت خود وادار	وَ اسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ فِي اَيَّامِ الْمُهَلَّةِ
و برایم به سوی محبت خویش راهی هموار بگشا	وَ اَنْهَجْ لِي اِلَى مَحَبَّتِكَ سَبِيلًا سَهْلَةً
و بدین وسیله خیر دنیا و آخرت را برایم کامل ساز	اَكْمِلْ لِي بِهَا خَيْرَ الدُّنْيَا وَ الْاٰخِرَةِ

بیشتر بخوانیم

متن فراز ۲۱ تا ۳۰ دعای صحیفه سجادیه امام سجاد علیه السلام
برای مطالعه و آشنایی با برخی واژگان

مانند بهترین درودی که بر هر یک از آفریدگانت پیش از او فرستاده‌ای	كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِكَ قَبْلَهُ.
و بر هر کس دیگر پس از او خواهی فرستاد	وَ أَنْتَ مُصَلِّ عَلَيَّ أَحَدٍ بَعْدَهُ
و ما را در دنیا نیکی عطا کن	وَ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً
و ما را در دنیا و در آخرت (هم)	وَ فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً
و مرا به رحمت خود از عذاب دوزخ نگاه دار	وَ قِنِّي بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ النَّارِ